

Iva Draškić Vićanović

ZAČARANA UOBRAZILJA U ESTETICI DŽOZEFA EDISONA

U vreme kada su se u znamenitom časopisu “Spektator” (Spectator – Posmatrač), koji su uređivali Džozef Edison (Joseph Addison) i ser Ričard Stil (Richard Steele), godine 1712. pojavili Edisonovi *Ogledi o zadovoljstvima uobrazilje*, pojam ukusa kao sinonim za moć doživljavanja i prosuđivanja lepote bio je već uveliko na snazi u britanskoj filozofiji i kulturnom životu i imao velikog uspeha u britanskoj javnosti.

Džozef Edison, tipična figura britanske prosvete, čovek izuzetnog filozofskog i opšteg obrazovanja, veliki poznavalac i ljubitelj književnosti, bio je u svoje vreme naročito poznat po prefinjenom i duhovitom stilu pisanja.¹ Za njega mi danas ne bismo rekli da je filozof u pravom smislu te reči, najviše zbog nefilozofskog metodološkog pristupa istraživanju; jer Edison piše lako, lepršavo, prihvata se teme koja ga interesuje kako mu se kad učini zgodno i nikad se ne kreće onim čvrstim hodom, pomalo nezgrapnim, ali koji je najčešće neophodan da se nijedan aspekt od značaja za neki filozofski problem ne izostavi i ostane zanemaren.

Edison je pisac koji prosto neće da preuzima takve obaveze na sebe; on piše kako ga pero nosi, zanimljivo, duhovito i poletno. Ali ipak, začudo, Edison se na ovaj svoj lepršavi način dotakao suštinskih estetičkih i gnoseoloških problema i njegovih jedanaest kratkih *Ogleda o zadovoljstvima uobrazilje* ne samo što su uspeli da ocrtaju jednu koherentnu estetičku koncepciju, već su načinili i svojevrsan kopernikanski preokret u filozofiji lepog svoga doba.

1 Takođe jedan veliki stilista pisane filozofske reči, Dejvid Hjum (David Hume), uzima Edisona kao neosporni primer lepog pisanja: “Za svakoga ko bi želeo da tvrdi da su Ogilbi i Milton, ili Banijan i Edison jednaki po uglađenosti i talentu, smatralo bi se da brani ništa manju ludost nego da je rekao da je neki krtičnjak visok kao Tenerifa ili neko jezerce veliko kao okean”, piše Hjum u svom eseju *O merilu ukusa*. (*Of the standard of Taste, Essays Moral, Political and Literary*, Vol. I, ed. Green and Grose, London, 1882.)

POJAM UKUSA

Prezentaciju Edisonove estetiĉke pozicije zapoĉinjemo njegovim određenjem ukusa: “U većini svetskih jezika koristi se ova metafora”, (misli se na prenošenje imena i funkcije ĉulnog, nepĉanog ukusa meĉu duhovne vrednosti), “da izrazi onu sposobnost uma koja otkriva najskrivenije greške i najlepša savršenstva u pisanju. Možemo biti sigurni da ova metafora ne bi bila tako opšteprisutna u svim jezicima, da ne postoji vrlo velika sličnost između duhovnog ukusa, koji je predmet ovog spisa i onog ĉulnog ukusa koji nam omogućuje osećaj za sve različite arome koje draže naše nepce.”²

Razraĉujući poređenje između telesnog i duhovnog ukusa, Edison piše: “Poznao sam osobu koja je imala tako savršen ukus” (ĉulni) “da je, pošto okusi deset razliĉitih vrsta ĉajeva, ne videvši pri tom njihovu boju, mogla da pogodi vrstu ĉaja koju je probala: i ne samo to, bila je ĉak u stanju da oseti i mešavinu dve različite sorte... Na isti naĉin će ĉovek sa rafiniranim duhovnim ukusom moći da uoĉi ne samo lepotu i nesavršenstva u delu nekog autora, nego i naĉin mišljenja i izražavanja koji ga razlikuje od drugih autora: isto tako, moći će da prepozna strane uticaje koje je pomenuti autor usvojio.”³

Posle ovog zabavnog uvoda u problem, Edison iznenaĉujuće ĉvrsto i precizno definiše sam pojam ukusa: “Ja mislim da ga mogu definisati” (ukus) “kao onu moć duše koja povezuje lepotu sa zadovoljstvom, a nesavršenstvo sa nedopadanjem.”⁴

U ovoj vrlo kratkoj definiciji postoje ĉak tri momenta vredna pažnje: Prvo, Edison govori o ukusu kao o moći duše, što asocira na nekakvu akciju. Već na prvom sledećem koraku asocijacija se ispostavlja taĉna jer Edison konkretno navodi vrstu akcije koju ta moć duše vrši – ona “povezuje lepotu sa zadovoljstvom, a nesavršenstvo sa nedopadanjem.” Dakle, ukus (duhovni) je ona moć duše koja ima sposobnost da u datoj situaciji poveže (spoljašnju, predmetnu) lepotu sa (unutrašnjim, subjektivnim) zadovoljstvom i na taj naĉin odredi šta jeste lepo.

I treći bitan momenat u ovoj definiciji – u kome se može prepoznati uticaj znaĉajnog britanskog estetiĉara toga doba, lorda Šaftsbereja (Lord Shaftesbury), a preko njega i uticaj Džona Loka (John Locke) jeste vezivanje lepote za zadovoljstvo – za unutrašnji, sasvim subjektivni doživljaj – a ne za nekakva objektivna i po sebi postojeća svojstva samog predmeta koji se prosuĉuje kao lep. Na lepotu predmeta se vrlo moderno, lokovski, onako kako to zahteva

2 Joseph Addison, *The Spectator*, New York, 1979, III, ogleđ 409, str. 270.

3 *Ibid.*, str. 270.

4 *Ibid.*, str. 271.

Lokova filozofska metoda poznata pod nazivom “novi put ideja”, zaključuje na osnovu introspektivnog uvida u zadovoljstvo koje se javlja u posmatraču, to jest u subjektu.

Džozef Edison nas neprestano, kroz svih svojih jedanaest ogleđa iznenađuje na isti način: Počne da piše lako i neobavezno o značajnim temama, čitalac ima blagu i diskretnu rasonodu ne očekujući mnogo više od duhovitih i inteligentnih opaski, i onda, odjednom, Edison pogađa pravo u metu i daje preciznu i obuhvatnu definiciju pojma ili pojave, ne preskačući nijedan relevantan segment.

Odredivši sam pojam ukusa, Edison kaže da ova “moć mora, bar u izvesnom stepenu, biti urođena,” naime, “vrlo se često događa da oni koji do savršenstva poseduju neke druge kvalitete budu potpuno lišeni ove sposobnosti.”

Odmah potom sledi jedna od Edisonovih zabavnih ilustracija: “Jedan od najjementnijih matematičara našeg doba uveravao me je da mu je najveće zadovoljstvo koje je imao dok je čitao Vergilija bilo da prati Enejino putovanje na mapi.”⁵

Dakle, ukus kao moć da se uživa u lepoti mora u izvesnoj meri biti urođen, jer ljudi izuzetno obdareni u drugim oblastima (kao taj Edisonov znameniti matematičar) mogu biti, ne gubeći ništa od drugih svojih sposobnosti, potpuno lišeni ukusa.

Moramo prokomentarisati ovo Edisonovo zapažanje: Ono je, zaista, potpuno tačno. Mnogo je sveta visokoobrazovanog koji se čak u životu bavi nekim intelektualnim zanimanjima, koji pri tom nemaju ukusa ni za lek, kod kojih je ta moć očigledno sasvim zakržljala. Niko im to, naravno, ni u društvenom ni u ljudskom smislu, ne zamera, to nije nikakva negativna crta karaktera niti bilo šta što se može javno i argumentovano osuditi. Ali, ipak, kada procenjujemo čoveka u celini, dakle, ne kao stručnjaka za ovo ili ono, nego kao kompletnu ličnost, nedostatak ukusa, smisla za lepo kod njega, ostaviće nam gorak ukus u ustima i naš opšti dobar utisak biće prilično poljuljan. Jer ukus otkriva neku intimnu suštinu kod čoveka, nešto iskonsko i nepatvoreno što uvek baca jaku, izdajničku svetlost na ličnost koja nas interesuje i razotkriva nam sve ono do čega na drugi način nikako ne bismo mogli dopreti.

Ali da se vratimo Edisonu: “Iako je ova moć” (ukus) “u izvesnoj meri nama urođena”, kaže on, “postoje razni načini da se ona kultiviše i poboljša, bez čega će biti vrlo nesigurna i od male koristi osobi koja je poseduje. Najprirodniji metod za postizanje ovog cilja je da se čitaju spisi najuglađenijih autora.”⁶

5 *Ibid.*, str. 271.

6 *Ibid.*, str. 271-272.

Ovde prepoznajemo mišljenje tipično za epohu prosvetećenosti uopšte: ukus, kao i bilo koja druga ljudska moć, iako nam je dat *a priori*, odnosno urođen, može se usavršavati i oplemenjivati i isto tako – može se deformisati i otupiti.

ZADOVOLJSTVA UOBRAZILJE I UMNA GIMNASTIKA

Pošto je ovako definisao ukus i označio ga kao moć koja je delimično urođena a delimično podložna promenama, Edison u Ogledu broj 411 neočekivano odbacuje termin “ukus” i odlučuje se za “uobrazilju (*Imagination*)”. Zašto – ostaje tajna. Kad je već dao sebi truda da se pozabavi samim imenom “ukus” i metaforom telesni ukus – duhovni ukus, prirodno je očekivati da će Edison i dalje koristiti isti termin jer ga je već pripremio za upotrebu. Autor *Ogleda o zadovoljstvima uobrazilje*, međutim, veran svom skokovitom, nepredvidivom načinu, naglo prestaje da govori o ukusu i opredeljuje se za uobrazilju. Uobrazilja (*Imagination, Fancy*) je sinonim za ukus, a “zadovoljstva uobrazilje” su ona pozitivna unutrašnja afektivna stanja o kojima je gore bilo reči, na osnovu kojih se zaključuje o lepoti predmeta.

Prešavši, dakle, na novu terminologiju, Edison razlučuje zadovoljstva uobrazilje od čulnih zadovoljstava s jedne strane, ali i od zadovoljstava razuma s druge. Poštujući, očigledno, Šaftsberijevu ideju da je doživljaj lepote duhovni a ne čulni, Edison ima potrebu da distancira zadovoljstva uobrazilje od druge vrste duhovnih zadovoljstava, zadovoljstava razuma, jer se distinkcija između uživanja u lepoti i čulnog uživanja, u Britaniji osamnaestog veka već podrazumevala.

“Zadovoljstva uobrazilje, gledana u celini, nisu tako intenzivna kao čulna zadovoljstva niti su tako rafinirana kao zadovoljstva razuma. Ova poslednja uistinu treba više ceniti zato što se zasnivaju na nekom znanju ili unapređenju uma čovekovog; iako, moramo priznati da su zadovoljstva uobrazilje isto tako velika i prijemčiva. Lep vidik oduševljava dušu i ispunjava je ushićenjem isto kao i dokaz; a jedan Homerov opis očarao je više čitalaca nego bilo koje Aristotelovo poglavlje. Pored toga, zadovoljstva uobrazilje imaju tu prednost nad zadovoljstvima razuma što su očiglednija i što se lakše postižu.”⁷

Ovde treba da zastanemo i ponešto razjasnimo: Prelomna razlika između zadovoljstava uobrazilje i zadovoljstava razuma je u tome što se zadovoljstva razuma zasnivaju na nekom znanju o predmetu. Moramo nešto znati, ili preciznije – moramo mnogo znati – da bismo uživali na način na koji nam to omogućuje razum. Jednom reči, zadovoljstva razuma nemaju onu neposrednost (u ovom kontekstu neposrednost kao nezasnovanost na diskurzivnom

7 *Ibid.*, str. 277.

mišljenju, na bilo kakvoj argumentaciji) koja, po definiciji, karakteriše estetički doživljaj.

Edison ističe upravo neposrednost kao bitnu odliku doživljaja lepote. Evo kako on to formuliše: “Dovoljno je da samo otvorimo oko i prizor ulazi. Boje se odslikavaju u mašti, ne vodeći mnogo računa o radnjama uma kod posmatrača. Mi smo pogođeni, mi ne znamo kako, simetrijom neke stvari koju vidimo i smesta (*immediately*) uvidamo lepotu predmeta, ne ispitujući njene uzroke i uslove.”⁸

Edison je ovde, kroz ovaj slikoviti odlomak, uspeo da prezentira sve bitne aspekte neposrednosti: i trenutnost u vremenu (“mi smesta uvidamo lepotu”) i nezavisnost od volje (“mi otvorimo oko i prizor ulazi... ne vodeći računa o radnjama našeg uma”) i nezavisnost od razumskog aparata, od diskurzije, logike, razloga: (“uvidamo lepotu predmeta ne ispitujući njene uzroke”). A možemo dodati i ovo: i da ispitamo i utvrdimo uzroke pojavljivanja lepote, to ne bi ništa doprinelo samom doživljaju, to jest uživanju.

Edison pronalazi još jedno vrlo zanimljivo svojstvo zadovoljstava uobrazilje, razgraničavajući ih i opet od zadovoljstava razuma i čulnih zadovoljstava: On, naime, kaže da zadovoljstva uobrazilje “ne traže takav napor mišljenja kakav je potreban za naše ozbiljnije angažmane, niti je s druge strane potrebno da um pati tonući u nerad i zapuštenost koji prate naša čulna uživanja; ona su” (zadovoljstva uobrazilje) “lagana vežba koja budi naše moći iz lenjosti i dokolice, a da ih pri tom ne napreže suviše niti im pričinjava neke teškoće.”⁹

Ovaj mali odlomak nam je zanimljiv iz dva razloga: Prvo, zbog oštroumnih Edisonovih zapažanja na temu razlike između čulnog, razumskog i estetičkog uživanja. Ovde on u stvari prvi put na pravi način izdvaja zadovoljstva uobrazilje (estetska zadovoljstva) i tek sad prvi put jasno vidimo šta je to što daje prednost estetičkim uživanjima nad svim drugim: ona ne zamaraju um goneći ga da se suviše napreže što je neophodno da bi se postigla takozvana zadovoljstva razuma – zadovoljstva koja je povremeno u stanju da nam pruži neko saznanje – ali, s druge strane, ne zamaraju um (ovde je Edisonovo zapažanje zaista briljantno) terajući ga da tone u nerad i zapuštenost, dakle, u potpuno mrtvilo, što neosporno jeste prateće svojstvo velikih čulnih uživanja.

Drugo pažnje vredno je Edisonovo pominjanje “lagane vežbe” naših moći što je prva njegova jasna aluzija da postoji neko dejstvo onog dela svesti podobnog za prosuđivanje i doživljavanje lepote, odnosno da je uobrazilja *alias* ukus, aktivna.

8 *Ibid.*, str. 277-278.

9 *Ibid.*, str. 278.

Doduše Edison, kao i skoro svi britanski estetičari toga doba, pominje uobrazilju, ukus, kao “moć” što već samo po sebi podrazumeva nekakvu sposobnost za akciju, ali pominjanje “vežbe naših moći” već je mnogo sigurniji korak u pravcu određivanja estetskog čula kao aktivnog.

Zatim, Edison još utvrđuje kako ova gimnastika estetskih moći, to jest njen neposredni proizvod – zadovoljstva uobrazilje, izvanredno koriste čovekovom zdravlju. Nama danas ova tvrdnja može zvučati prilično ekstravagantno, ali u Edisonovo vreme ona nije imala taj prizvuk.

RAZUMEVANJE UZVIŠENOG

U pregledima istorije estetike Džozef Edison se uglavnom pominje kao mislilac koji se prvi posle antičkih vremena pozabavio problemom uzvišenog i iznevši ovaj pojam ponovo na svetlo dana, izvršio veliki uticaj na estetiku Imanuela Kanta (Immanuel Kant) i njegovo razumevanje uzvišenog. I mi ćemo se sada dotaći Edisonovog shvatanja pojma uzvišenog ali u kontekstu teme koja nas trenutno interesuje – procesa aktivizacije estetskog čula u britanskoj filozofiji tog perioda.

“Pod uzvišenim” (Edison ne koristi reč *Sublime*, nego *Greatness* koja direktno ukazuje na veličinu predmeta) “ja ne podrazumevam masivnost nekog pojedinačnog predmeta, već veličinu čitavog izgleda, vidika... to su na primer panorame prostrane divlje pustinje, ogromnih planinskih vrhova, strmih stena i širokih voda.”¹⁰

Postupajući dosledno svom neobičnom metodu: zanimljiv, popularan uvod u problem, pa odmah zatim – duboko i ozbiljno filozofsko objašnjenje, Edison, neposredno po uvođenju čitaoca u imaginarne predele uzvišenog, prelazi na stvar i upušta se u razjašnjavanje pojma. I Edisonov pristup problemu je sasvim u duhu novog puta ideja: osluškuju se unutrašnja zbivanja, zbivanja u svesti i pomoću njih se traži ključ rešenja svake zagonetke.

“Naša uobrazilja,” kaže Edison, “voli da bude ispunjena nekim predmetom i voli da obuhvati svaku stvar koja je prevelika za njene mogućnosti.” Poimanje ovakvih neograničenih vidika, zaključuje Edison, izaziva “očaravajući smiraj u duši”. Jer “um čovekov po prirodi svojoj, mrzi svako ograničenje koje mu se nameće, ”pa tako isto ne voli ni sužene, stešnjene vidike koji mu ograničavaju slobodu. “Nasuprot tome, prostrani horizont predstavlja sliku slobode (*Image of Liberty*) a pogled tu ima prostora da klizi naokolo... i da se izgubi u raznovrsnosti predmeta koji se nude opažanju. Ovi široki i neograničeni vidici su isto tako prijatni uobrazilji, kao što je spekulacija o večnosti i beskonačnosti prijatna razumu.”

10 *Ibid.*, str. 279.

UZVIŠENO I UMNA GIMNASTIKA

Dakle, kao što je to Edison već ranije naglasio, svaki element svesti ima svoje zadovoljstvo: razum uživa u metafizičkim spekulacijama o večnom i beskonačnom, dok uobrazilja uživa u nesagledivo prostranim, neograničenim vidicima koji imaju moć da sugerišu predstavu slobode. U pozadini i jednog i drugog zadovoljstva stoji gimnastika uma, “lagana vežba”, kako ju je nazvao Edison. Um, kao nekakav antički atleta, uživa da napreže svoju snagu i da vežba svoje sposobnosti. Uobrazilja, kao jedan deo uma sa posebnom namenom i posebnim ovlašćenjima, isto tako uživa u gimnasticiranju; njeno protezanje i naprezanje da obuhvati u jednoj slici ono što izgleda neograničeno, pruža joj vrhunsko zadovoljstvo. Ako upotrebimo terminologiju koju smo koristili do sada u ovom našem istraživanju, možemo da kažemo da je vrhunsko uživanje uobrazilje (ili šire – uma u celini) uživanje u akciji, u delanju. Štaviše, uobrazilja uživa utoliko snažnije ukoliko se više napreže – veća količina akcije proizvodi veću količinu zadovoljstva.

Edison u svojim *Ogledima o zadovoljstvima uobrazilje* polako formira ideju subjektivnosti u širem smislu, to jest delimično formuliše stav da je uobrazilja (njegov sinonim za estetsko čulo) aktivna. Lativši se problema lepote posmatrane kroz prizmu subjektive svesti – zadovoljstva uobrazilje, Džozef Edison, što dalje i dublje ponire u problematiku teme koja ga je zaokupila, sve češće donosi zaključke koji idu u prilog tezi o “buđenju” estetskog čula u britanskoj filozofiji njegovog vremena. Drugim rečima, Edison sve određenije i sve preciznije plasira shvatanje da je uobrazilja delatna moć.

BUĐENJE UOBRAZILJE

U *Ogledu* od 24. juna u “Spektatoru” Edison se upušta u razmatranje koje čak preskače nekoliko generacija i ukazuje direktno na Dejvida Hjuma (David Hume) čije učenje smatramo vrhuncem razvoja ideje o aktivnom estetskom čulu u britanskoj filozofiji uopšte. Evo o čemu je reč: Zaključivši da sve što je “uzvišeno, novo i lepo, ima sposobnost da izazove zadovoljstvo uobrazilje” Edison kaže da je ipak za nas nemoguće da potpuno prodremo u prirodu uzroka ovog zadovoljstva zato što nam nije u potpunosti poznata “supstanca ljudske duše”. Novi put ideja usmerio je istraživanje u najboljem pravcu – skrenuo je pažnju misliocima na osobine i principe funkcionisanja ljudske duše. Ali, smatra Edison, nemoguće je tim putem ići do kraja, sama “supstanca ljudske duše” ostaje za nas tajna a samim tim i neki aspekti uzroka zadovoljstava ostaju nerazrešivi, nedokučivi. “Ono što nam preostaje da činimo u spekulacijama ove vrste”, skroman je i racionalan Edison, “jeste da razmatramo ona dejstva duše, operacije duše, koje su najprijatnije, da slažemo i svrstavamo ono što je prijatno umu a da odbacujemo ono što mu je neprijatno,” ne

pretendujući pri tom da tačno označimo sve nužne uzroke “na osnovu kojih nastaje zadovoljstvo ili nezadovoljstvo”.¹¹

Ovo je po Džozefu Edisonu, u kratkim crtama, zadatak i cilj svakog razumnog estetičara.

Nastavljajući dalje da razmišlja o prirodi lepote i zadovoljstvu koje izazivaju lepe i uzvišene stvari, Edison dolazi i do božje promisli i u tom kontekstu, sasvim neočekivano, daje estetičku analizu za koju smo rekli da preskače nekoliko generacija i staje rame uz rame sa stavovima Dejvida Hjuma.

Vrhovni tvorac, tvrdi Edison, “dao je skoro svakoj stvari koja nas okružuje moć da pobudi neku prijatnu ideju u uobrazilji: Nama je stoga nemoguće da posmatramo njegova dela hladno i ravnodušno i da istražujemo tolike lepote bez skrivenog zadovoljstva i uživanja. Stvari bi dosta jadno izgledale oku, kada bismo ih mi videli u njihovim istinskim oblicima i kretnjama: Jer koji drugi razlog možemo pripisati njihovoj sposobnosti da izazovu u nama mnoge ideje koje su sasvim različite od bilo čega što zaista egzistira u samim objektima (to su, na primer, svetlost i boja) ako ne taj” (razlog) “da mi treba da dodamo ukrase svetu i učinimo ga prijatnijim uobrazilji.”¹²

Vidimo ovde da Edison pominje činjenicu da mi imamo ideje različite od onoga što istinski postoji u objektima kao nešto što se samo po sebi razume i što nije potrebno posebno objašnjavati. Edison, u stvari, u ovom kratkom ali značajnom pasusu nije učinio ništa drugo nego izveo konsekvence Lokovog učenja do kraja i njegovu teoriju o primarnim i sekundarnim kvalitetima lucidno uveo u estetiku gde joj je i mesto. Ali da čujemo prvo sve što kaže Edison na ovu temu, pa da onda komentarišemo: “Mi svugde nailazimo na prijatne prizore i pojave, mi otkrivamo imaginarne lepote na nebu i na zemlji i vidimo nešto od ove vizionarske lepote kako se izliva na sav stvoreni svet; ali kakav bi nam se grub i neugledan komad prirode ukazao kad bi iz njega iščezla boja i igra svetlosti i senke! Ukratko, naše duše su, kako sada stvari stoje očaravajuće izgubljene i zbunjene u prijatnoj obmani i mi idemo naokolo kao zaćarani heroj u priči koji vidi prekrasne dvorce, šume i livade i čuje poj ptica i žubor potoka; ali po isteku neke tajanstvene ćarolije fantastićni prizor iščezava i tužni vitez vidi da se nalazi na goljoj pustari. Nije nemoguće da je nešto slično ovome i stanje duše... u pogledu slika koje duša prima od materije stvari.”¹³

Ovde Džozef Edison, na svoj slikovit i osoben način, nedvosmisleno izjavljuje da postoji razlika između predmeta kakvi zaista objektivno jesu i onoga što mi od njih vidimo. Uloga aktivnosti svesti u ovakvoj konstelaciji stvari

11 *Ibid.*, str. 282.

12 *Ibid.*, str. 283.

13 *Ibid.*, str. 284.

postaje ogromna a njena moć neizmerna: jer svest čovekova sa svim svojim osobinama je ta koja vrši promene na predmetima, to jest, da budemo sasvim precizni, ona ne zadire u objekat po sebi, tu ona ništa ne može da promeni, ali zato modeluje (po Edisonu – ulepšava) ono što je od tog predmeta “za nas”, ono što objektivno ne postoji i čemu je potrebna svest da bi zasnovalo svoju egzistenciju. Jednom reči, Edison je napravio razliku između predmeta spoljašnje stvarnosti i estetskog predmeta. Estetski predmet postoji “za nas” i on je taj kome je potrebna svest subjekta da bi mogao postojati.

Dakle, kao što rekosmo, Džozef Edison je izveo sve konsekvence Lokove filozofije i novim putem ideja otišao do kraja: jer logična posledica modernog načina rezonovanja, zaključivanja od reakcije svesti (zadovoljstva ili nezadovoljstva) na prirodu predmeta je prvo – stav da je svest u procesu svog odnošenja prema spoljašnjoj stvarnosti aktivna i drugo – da ta njena aktivnost ima neke posledice, to jest da ima mogućnost da oblikuje i menja predmet na koji je usmerena.

ESTETIČNA EPISTEMOLOGIJA DŽONA LOKA I ZAČARANA UOBRAZILJA DŽOZEFA EDISONA

Džozef Edison je prvi mislilac iz velike i blistave grupe britanskih filozofa sedamnaestog i osamnaestog veka koji je bio dovoljno slobodan, nesputan i neopterećen nekim filozofskim dugovima da izvede jedan ovako smeo potez i izvuče ovako radikalnan zaključak. Edison je odlično osetio suštinsku estetičnost Lokove epistemologije, promislilo njene stavove do kraja i uspešno ih presadio na polje estetike.

Završivši svoje slikovito diferenciranje između predmeta “po sebi” i estetskog predmeta “za nas”, Edison se i sam poziva na Džona Loka i njegovo učenje: “Ja sam ovde pretpostavio da je moj čitalac upoznat sa onim velikim modernim otkrićem koje je sada opšte priznato od strane svih istraživača koji se bave prirodnom filozofijom: naime da su svetlost i boje... samo ideje u umu a ne kvalitete koji egzistiraju u predmetu (materiji). A to je istina koju su dokazali mnogi moderni filozofi i zaista jedna od najprefinjenijih spekulacija u toj nauci; ako engleski čitalac želi da vidi detaljno objašnjenje problema može ga naći u osmom poglavlju druge knjige *Eseja o ljudskom razumu gospodina Loka*.”¹⁴

Tu Edison, na žalost, stavlja tačku. Tom je rečenicom njegov tekst od utorka 24. juna 1712. godine završen i već sutradan u novom eseju Edison prelazi na drugu temu.

¹⁴ *Ibid.*, str. 284.

Velika je šteta što je to kod Džozefa Edisona uvek tako; kod njega se priča redovno završava posle dve stranice teksta i njegov sveži, radoznali i nestrpljivi um traži nove zanimacije i nove teme. On sve brzo i lako shvati, dočara to čitaocu u dva – tri sjajna poteza perom i – ide dalje. To je sa filozofskog stanovišta možda mana, ali daje beskrajnu draž Edisonovom stilu pisanja, stilu koji ga je učinio živom legendom svih ljudi sa literarnim ambicijama u Britaniji osamnaestog veka.

* * *

Edisonovi *Ogledi o zadovoljstvima uobrazilje* zauzimaju visoko mesto u britanskoj estetici osamnaestog veka. Džerom Stolnic (Jerome Stolnitz), filozof koji izuzetno dobro poznaje britansku misao ovog perioda, kaže da je Edisonova koncepcija bila “prvo iole sistematizovano stanovište u britanskoj estetici”¹⁵ i tvrdi da razvoj britanske misli u osamnaestom veku počinje upravo sa *Ogledima o zadovoljstvima uobrazilje*.

Slajući se u osnovi sa Stolnicom po pitanju značaja Edisonove estetike, mi možemo dodati još i to da je Edison bio čovek koji je napravio svojevrsan “kopernikanski obrt” u filozofiji lepog svoga doba. Doduše, već kod lorda Šaftsberija (mislioca od velikog značaja za britansku estetiku osamnaestog veka koji je umnogome uticao na Džozefa Edisona) filozofska analiza je usmerena na procese koji se odigravaju u svesti subjekta, na reakciju subjekta. I Šaftsberi govori o zadovoljstvu kao o reakciji na lepotu predmeta. Međutim, ono što suštinski odvaja Edisona od Šaftsberija je činjenica da je lord Ašli još uvek imao u vidu i objekat kao takav. Zbog svoje odanosti Platonu i kembridžkim Platoničarima, Šaftsberi nije odoleo iskušenju da povremeno pokuša da odredi i imenuje lepotu objekta samog po sebi (harmonija).

Džozef Edison, pak, potpuno je imun na izazove ove vrste. Njega objekat sam po sebi uopšte ne zanima, on je sav orijentisan na nastrojenost subjekta – na “zadovoljstva uobrazilje”. Kvalitet predmeta prvi put biva sasvim isključen iz igre upravo sa Džozefom Edisonom. Samo pozitivna reakcija svesti ukazuje na lepotu, to jest na estetsku vrednost, kako bismo mi to danas rekli.

Pored ovoga, videli smo u priči o “zaćaranom heroju” koji prolazi kroz go i pust predeo sa osećajem da šeta kroz rajске vrtove, da Edison estetsku svest doživljava kao “zaćaranu”, u tom smislu što vidi ono čega de fakto na predmetu, objektivno i po sebi nema; zahvaljujući tome, svest ima doživljaj lepote. Edisonova “ćarolija” je u stvari moć svesti da sagleda lepotu formirajući je.

15 Vidi Džerom Stolnic, *Dve studije o nastanku moderne estetike*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1987., str. 63.

Dakle, kratko i jasno – da nije svesti, ili uže estetskog čula *alias* uobrazilje, ne bi bilo ni estetskog doživljaja.

Ovim svojim razmišljanjem Džozef Edison je stekao pravo da ga izdvojimo kao prvog britanskog estetičara ovog bogatog i plodnog perioda koji je precizno formulisao ideju da se ontološki temelj lepote, osnova njegove egzistencije nalazi u relaciji prema svesti subjekta i da je biće lepote uvek i svagda biće “za nas”.

LITERATURA

1. Addison, Joseph, (and Steele, Richard), “The Spectator”, ed. by Gregory Smith, London, 1945, last reprint New York, 1979.
2. Alison, Archibald, *Essays on the Nature and Principles of Taste*, Boston, 1812.
3. Bate, Walter Jackson, *From Classic to Romantic: Premises of Taste in Eighteenth – Century England*, Harvard U., 1964.
4. Beardsley, Monroe, *Aesthetics from Classical Greece to the Present*, Macmillan Co., New York, 1966, The University of Alabama press, 1975.
5. Brett, R. L., *The Aesthetic Sense and Taste in the Literary Criticism of the Early Eighteenth Century*, The review of English Studies, XX, 1944.
6. Cassirer, Ernst, *The Philosophy of the Enlightenment*, Boston, Beacon Press, 1955.
7. Dickie, George, *Taste and Attitude: The Origin of the Aesthetics*, *Theoria*, 39 (1973).
8. Kojen, Leon, *Umetnost i vrednost*, Filip Višnjić, Beograd, 1989.
9. Stolnitz, Jerome, *Dve studije o nastanku moderne estetike*, Književna zajednica Novog Sad, Novi Sad, 1987.

Iva Draškić Vićanović

THE ROLE OF THE “ENCHANTED IMAGINATION” IN THE AESTHETICS OF JOSEPH ADDISON

Summary

The text involves an investigation into the meaning of the notion of taste, or, rather, the notion of the aesthetic sense in the British Philosophy of the Enlightenment. Joseph Addison was one of the most important figures of the British Enlightenment. When his essays concerning the pleasures of the imagination appeared in the famous journal the *Spectator*, in 1712, they caused a revolution in the aesthetics of that period. What was the point? Historically, until the eighteenth century, philosophers mainly followed the objective approach in aesthetics, busying themselves with the properties of the aesthetic phenomena such as harmony, proportion, etc. With his theory of the ‘enchanted’ imagination Addison reversed this approach and caused what contemporary investigators like to call a Copernican revolution in aesthetics. Addison’s theory of beauty was a great contribution to the development of the idea of subjectivity, one of the most important ideas of the modern age, and very significant for contemporary aesthetics.